

גיליון 6, יולי 2019

**אשגר התכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל במכון למחקרי ביטחון לאומי
בשיתוף מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום באוניברסיטת תל-אביב, בחסות קרן
ניובאואר, פילדלפיה.**

2	דבר המערכת.....
3	מאמרים.....
3	בין אפריל לספטמבר : לקחי החברה הערבית בישראל מהבחירות אפריל 2019.....
6	תלאות "המשותפת".....
9	משוואה בשישה נעלמים : תמונת מצב של החברה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-22..
11	האם יישארו ערבי הנגב גם הפעם מאחור?.....
13	לקראת מועד ב' של הבחירות : ברית יהודית-ערבית : האמנם?.....
16	קובץ מידע על החברה הערבית בישראל.....
16	דו"חות ומחקרים.....
17	הבחירות לכנסת.....
18	תעסוקה ויזמות.....
18	מינויים.....

דבר המערכת

קוראות נכבדות, קוראים נכבדים,

אנחנו שמחים להביא בפניכם את הגיליון השישי של "הדלים – אصداء", אשגר התכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל של המכון למחקרי ביטחון לאומי, בשיתוף מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.

הגיליון הנוכחי מתמקד בנושא החברה הערבית בישראל מול שתי מערכות הבחירות לכנסת של 2019. הגיליון כולל חמישה מאמרים, בנוסף לרשימת של קישורים והפניות למידע על החברה הערבית בישראל. אלה מפנים את הקוראים לחומר חשוב העוסק בהשתלבות הציבור הערבי בחברה ובמשק בישראל, יחסי יהודים-ערבים, חינוך, תעסוקה ויזמות ועוד.

המאמר הראשון הוא של מיכאל מילשטיין, חוקר אורח במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), וראש הפורום ללימודים פלסטיניים במרכז משה דיין ללימודי ה-מזה"ת ואפריקה באוניברסיטת ת"א. המאמר מציג לקחים אפשריים של החברה הערבית בישראל מהבחירות לכנסת ה-21 שנערכו באפריל 2019 והניסיון ליישם אותם לקראת הבחירות הבאות בספטמבר 2019.

המאמר השני הוא של ד"ר סלים בריק, מרצה באוניברסיטה הפתוחה ומכללת עמק יזרעאל, בו הוא סוקר את הגורמים המקשים על התגבשותה מחדש של הרשימה המשותפת.

המאמר השלישי הוא של ד"ר עו"ד מורסי אבו מוך, ראש עיריית באקה אל-גרבייה, בו הוא מנתח את המערכת המפלגתית בחברה הערבית בישראל ומציג תמונת מצב לקראת הבחירות לכנסת ה-22.

המאמר הרביעי הוא של ד"ר ת'אבת אבו-ראס, מנכ"ל שותף של עמותת יוזמות קרן אברהם, לקידום שילוב ושוויון בין יהודים וערבים. ד"ר אבו-ראס עוסק בתופעה של הזדהות בדואים כנגב בתוך המפלגות הערביות ואת ההשלכות של תופעה זו על המערכת הפוליטית של הקהילה הבדווית ומעבר לה.

המאמר החמישי הוא של ד"ר דורון מצא, עמית מחקר אורח בתוכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים במכון למחקרי ביטחון לאומי. המאמר מתייחס לדיונים על אפשרות שיתוף-פעולה בין מפלגות השמאל לבין המפלגות הערביות וטוען שהדיונים האלה החלו לחלחל אף במחנה הימין, תוך התייחסות להדי ההתעניינות של גורמים בימין בנעשה בחברה ובפוליטיקה הערבית, והשיח הנוכח והממוקד יותר מבעבר בנושא זה.

מערכת הדלים – אصداء

ח'דר סואעד, ד"ר מאיר אלרן וד"ר אפרים לביא

מאמרים

בין אפריל לספטמבר: לקחי החברה הערבית בישראל מהבחירות אפריל 2019

מיכאל מילשטיין

בחירות אפריל 2019 היוו צומת דרכים חשובה מבחינת החברה הערבית בישראל. באירוע הזה נרשם שיעור ההשתתפות השני הנמוך ביותר של הערבים במשחק הדמוקרטי מאז הקמת המדינה – כ-51 אחוזים (שיעור ההשתתפות הנמוך ביותר נרשם בבחירות 2001 זמן קצר לאחר אירועי אוקטובר 2000). הנתונים האלה היוו בו בזמן בבואה ותוצאה של מספר תהליכי יסוד המתרחשים בזרמי העומק של החברה הערבית בישראל בשנים האחרונות. במוקדם - ניכור כפול אשר מתעצם בהדרגה: מצד אחד - בין הציבור הערבי למוסדות המדינה, בין היתר על רקע אישור 'חוק הלאום' ותיקון קמינץ (בנושא תכנון הבנייה ואכיפתה); ומהצד השני - בין האזרחים הערבים למפלגות הערביות, על רקע פער מעמיק בהגדרת היעדים וסדר היום הציבורי. בהקשר הזה ניכרת צפייה מחברי הכנסת הערבים להתמקד בסוגיות חברתיות והכלכליות "הבוערות" על פני העיסוק בנושא הפלסטיני, כמו גם להגביר השפעתם והשתלבותם בממשל, דבר שניצב בניגוד לנטיית רוב הפוליטיקאים הערבים להתבדל ממוסדות המדינה ומהמפלגות היהודיות.

הפער בין הציבור הערבי לבין המפלגות הערביות, ולצדו הכמיהה הציבורית הגוברת לקידום ההשתלבות במרחב הישראלי, גולמו בשתי תופעות בולטות בבחירות שנערכו בחודש אפריל האחרון: שיעור נמוך יחסית של הצבעה בקרב האזרחים הערבים למען המפלגות ערביות (40 אחוז), ומנגד - עלייה שחלה בשיעור ההצבעה של הערבים למפלגות היהודיות ובראשן מר"צ (שחבה את כניסתה לכנסת לקול הערבי) ו"כחול לבן".

עוד מגמת יסוד שהשתקפה בבחירות הייתה התסכול העמוק של בני הדור הצעיר בחברה הערבית. אלה כמהים ברובם למימוש עצמי, לביסוס מרקם חיים יציב ולקידום קריירות, לא מעט בהשראת החברה הישראלית. רבים בהם חשים לאות נוכח הסיסמאות הפוליטיות והאידיאולוגיות הלוחמניות של העבר אשר לא הניבו הצלחות של ממש ולא תואמות את יעדיהם האישיים והקולקטיביים. צעירים רבים חותרים להשתלב בכלל מישורי העשייה של ההווה הישראלית. בפועל, מידת ייצוגם והשפעתם על המציאות מוגבלים. הדבר ניכר בהיעדרות כמעט מוחלטת של בני הדור הצעיר מהרכב הרשימות הערביות לכנסת, מהרכב המועצות המקומיות, מוועדת המעקב או מהנהגות הארגונים הציבוריים הגדולים. על רקע זה, לא מפליא כי חלק ניכר מבין מחצית אזרחי המדינה הערבים אשר החרימו את הבחירות האחרונות היו בני הדור הצעיר.

ואולם, בצעד נדיר העניקה ההיסטוריה "הזדמנות שנייה" לחברה הערבית בישראל, ובמיוחד לפוליטיקאים בקרבה, עם פיזור הכנסת האחרונה, וההכרזה על עריכת בחירות חדשות בספטמבר הקרוב. השיח המתנהל בחברה הערבית בחודשים האחרונים - הן בהנהגה והן בציבור הרחב - מעלה ארבעה לקחים קולקטיביים מרכזיים שהופקו בעקבות הבחירות האחרונות:

1. הצורך בכינונה מחדש של הרשימה המשותפת: פירוק הרשימה ערב הבחירות האחרונות נתפס בעיני הציבור כמהלך שלילי המשקף את העדפה מובהקת של הפוליטיקאים הערבים את שיקולי היוקרה, האגו והשררה על פני הצורך לייצג את רוב החברה הערבית באמצעות גוף אחד ומאוחד. במסגרת הביקורת הציבורית נגד המפלגות הערביות נטען כי הן מתקשות ללמוד מההיסטוריה ושבועות פעם אחר פעם לפלגנות ולפיצולים המחלישים את השפעתה של החברה הערבית בישראל. הפוליטיקאים הערבים מצדם העדיפו להבליט את הלקח הזה בשיח הפוליטי שהתנהל בחודשים האחרונים (ואף להכות על חטא בהקשר הזה), דבר שבמידה רבה היה נוח יותר מאשר העיסוק בפערים בינם לבין הציבור סביב סוגיות טעונות דוגמת מידת השתלבותם של האזרחים הערבים במדינה.

2. תאימות בין סדר היום הציבורי לזה הפוליטי: סקרי דעת קהל שנערכו ערב הבחירות ולאחריהן העלו כי ארבע הסוגיות המרכזיות הנתפסות בעיני הציבור הערבי כחשובות ביותר, וככאלה שמצופה מחברי הכנסת הערבים לטפל בהן הן נגע הפשיעה והאלימות (האיום החריף ביותר בעיני רוב האזרחים הערבים); המאבק נגד הרס מבנים בלתי חוקיים; המאבק נגד האפליה; והטיפול החברתי והכלכלי של החברה הערבית. כל אלה ניצבו בפער בולט מיתר הנושאים, ובראשם התמיכה במאבק הלאומי הפלסטיני, סוגיה שלדעת רבים בציבור הערבי תופסת חלק רב מדי בפעילותם של חברי הכנסת הערבים.

3. קידום ההשתלבות: כתוצאה מצפיית הציבור הערבי לטיפול בסוגיות "הבוערות" במישורים האזרחי, הכלכלי והחברתי, עולה דרישה מתעצמת מחברי הכנסת הערבים להעמיק את השתלבותם במוסדות השלטון, על מנת להרחיב את השפעתם ובכך לאפשר הגדלת משאבים המוקצים לציבור הערבי. כל זאת, תוך דרישה לרכז את הניכור המובנה של חלק ניכר מחברי הכנסת הערבים כלפי המדינה, מבלי לוותר על זהותם או יעדיהם הלאומיים. הלקח שהועלה בהקשר הזה היה לצמצם את הפער בין מגמת ההשתלבות המקודמת "מלמטה", בתמיכת הציבור, לבין התפיסות ודפוסי הפעולה של חברי הכנסת הערבים המפגרים במידה רבה אחר הציבור ולבחון מהלכים שעד כה היו בגדר "טאבור", ובכלל זאת: לציין בפני נשיא המדינה מיהו המועמד המועדף להרכבת הממשלה, לטפח יחסי שותפות עם המפלגות היהודיות ואף לבחון השתלבות בממשלות עתידיות.

4. ייצוג הדור הצעיר: בבחירות האחרונות הומחשה השפעתו הגוברת של הדור הצעיר בחברה הערבית, וזאת דווקא בהיעדרותו הרחבה מהמשחק הדמוקרטי. הבחירות היוו עדות לפער העמוק בין הצעירים לבין כלל מקורות הסמכות בחברה הערבית, ובכלל זאת המפלגות הפוליטיות, אך גם מוסדות ההנהגה החברתיים וכן ההורים. מבחינת המפלגות הערביות, הבחירות שיקפו תלישות של רבים מהצעירים והעלו לקחים לגבי הצורך לפתח עימם ערוצי תקשורת, ובעיקר להרחיב את השתתפותם, גיוסם וייצוגם בכלל מישורי העשייה בחברה הערבית.

מימוש הלקחים מתבצע עד כה באופן חלקי ואטי. זאת, בין היתר נוכח התמורות העמוקות שהגורמים הפוליטיים נדרשים לבצע, המגלמות לא פעם מתח גבוה ביחס למשנה הרעיונית שעליהם הם נסמכים. הכינון מחדש של "הרשימה המשותפת" - כאמור גולת הכותרת של תהליך הפקת הלקחים בחברה הערבית - מתאפיין עד כה בוויכוחים קשים המעלים סימן שאלה לגבי יכולתן של המפלגות הערביות

לעמוד ביעד הזה (במוקד - המשך מחלוקות בין ארבע המפלגות המרכיבות את הרשימה לגבי מיקום נציגיהן ברשימה המאוחדת). סימן מעודד יותר ניכר בשיח אודות השתלבות האזרחים הערבים במדינה. בהקשר הזה בלטה השתתפותו של אימן עודה, ראש רשימת חד"ש-תע"ל, בהפגנת האופוזיציה בתל-אביב שמוקדה בביקורת נגד ראש הממשלה בנימין נתניהו (25 במאי). ההשתתפות התקדימית באירוע מחאה פוליטי, ביחד עם מפלגות יהודיות, הצטיירה בעיני רבים בציבור היהודי והערבי כעדות לנכונות להעמיק את המעורבות בזירה הפוליטית בישראל, לפרוץ את קווי התיחום המגזריים המבודלים, ובעיקר לבחון שיתוף פעולה עם מפלגות יהודיות. ברקע לכך, שיח ציבורי ותקשורתי ער בחברה הערבית שעסק בשאלה כיצד להגמיש את מגבלות העבר שהשיתוף הערבים על עצמם, אשר מנעו מהם השפעה וקבלת משאבים. השיח התפתח במקביל לדיון בקרב הציבור היהודי באשר ליחסים עם החברה הערבית, שלוה גם בהפגנת סלידה בקרב קבוצות נרחבות, מהדרת הערבים, וכן בנכונות לפתח קשרים עם הציבור הערבי (ראה מינוי חבר הכנסת רם בן ברק מ"כחול-לבן" לאחראי על הקשר בין המפלגה לבין החברה הערבית). הדבר מעיד במידה רבה על הבנה בקרב חלק מהמפלגות היהודיות כי אין תאימות מוחלטת בין הציבור הערבי למפלגות הערביות וכי נדרש פיתוח של שיח ישיר עם הציבור הערבי. בכל הנוגע לשינוי סדר העדיפויות של הפוליטיקאים הערביים ולייצוגו של הדור הצעיר בעשייה הכוללת בחברה הערבית ניכר עד כה שינוי קל בלבד, אם בכלל.

פחות מחודשיים לפני הבחירות, על היהודים ועל הערבים במדינה להיות ערים לעובדה כי קו המגע בין שתי החברות הולך ומתרחב בשנים האחרונות באופן חסר תקדים בהשוואה לעבר, ומחייב אותן להגדיר מחדש את הזיקות ביניהן ולהכיר האחת את השנייה. את המציאות הזאת ניתן לראות בכלל מישורי החיים במדינה: החל ממשרדי הממשלה, עבור בספורט, התקשורת והאומנות וכלה בבתי החולים, בתי הספר ומקומות הבילוי והקניות. הן הממשל הישראלי והן המפלגות הערביות חייבים להיות ערים ללקח המרכזי שעלה מהבחירות האחרונות: כמיהת ההשתלבות של האזרחים הערבים במרחב הישראלי, שנראית כחסרת תקדים, אך נתקלת עד כה בחסמים רב-ממדיים גם מתוך החברה הערבית וגם מצד המדינה. חסמים אלה עלולים להביא למפל צפיות חריף בקרב הציבור הערבי וליצירת משקעים הרסניים של תסכול וייאוש.

מיכאל מילשטיין הוא עמית מחקר אורח במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) וראש הפורום ללימודים פלסטינים במרכז משה דיין ללימודי המזה"ת ואפריקה באוניברסיטת ת"א.

תלאות "המשותפת"

ד"ר סלים בריק

הקמת הרשימה המשותפת לקראת הבחירות לכנסת ה-20 הייתה מלכתחילה תוצר של אילוץ. כאשר בנימין נתניהו ואביגדור ליברמן סיכמו את אחוז החסימה במסגרת חוק המשילות, הם לקחו בחשבון את הישגי המפלגות הערביות בבחירות לכנסת ה-19 ואת האפשרויות לצמצם את הייצוג הערבי בכנסת באופן משמעותי. בבחירות לכנסת ה-19 קיבלו חד"ש 2.99 אחוזים; בל"ד 2.54 אחוזים ו-רעם-תע"ל 3.65 אחוזים. על בסיס תוצאות אלה סביר היה להניח ששתי מפלגות לא יעברו את אחוז החסימה, דבר שיביא להפחתה משמעותית בשיעור ייצוג הערבים בכנסת. ח"כ אחמד טיבי ציין לא אחת שהקמת הרשימה המשותפת הייתה "בזכות ליברמן" שהביא את המפלגות להכרה שהן חייבות להתאחד במסגרת רשימה אחת כדי לשרוד.

תהליך הקמת הרשימה התנהל בעצלתיים בתקווה שאחוז החסימה ירד והמפלגות היריבות לא ייאלצו לשבת יחדיו. רק בינואר 2015, ובסיוע מסיבי של וועדת פיוס שהוקמה לצורך העניין, סוכמה הקמתה, כאשר המחלוקות החריפות איימו להביא לפיצוץ המגעים עד ממש לפני ההכרזה עליה.

תהליך הקמת הרשימה זרע את ליקויי ההמשך. מבחינה מהותית אידיאולוגית יש ניגודים חריפים שהקשו על תפקודה והביאו לעימותים חריפים נמשכים בין מרכיביה בנושאים מגוונים. אחד הניגודים החריפים היה בתחום מדיניות השיתוף היהודי-ערבי של חד"ש ו-ח"כ טיבי, לעומת הגישה הבדלנית של בל"ד ורשימה האסלאמית. מחלוקת חריפה אחרת שאיימה על קיומה הייתה סביב האירועים בסוריה שבהם בל"ד צידדה בארגוני האופוזיציה ואילו חד"ש צידדה במשטר אסד החילוני.

עוד נחשפו אז פגמים חשובים לא פחות ברמה הארגונית-תפקודית. הראשון היה ההסכמה על רף של מכנה משותף פוליטי נמוך, שהקשה מאד על פעילות אפקטיבית משותפת. העדר אסטרטגיה מגובשת ומשותפת גרם לכך שכל צד ימשיך למעשה למשוך לכיוון אחר, מצב שחייב מאמץ תמידי לתחזק את הקשרים בין הסיעות השונות, גם ע"י אותה וועדת פיוס. כאן המקום להזכיר שהרשימה המשותפת שהוצגה פומבית כרצון הציבור, הייתה מלכתחילה חיבור טכני בין גופים בעלי יריבות היסטורית, כמו חד"ש מול בל"ד, שלא היה בו כדי לגשר באמת על פני ניגודים קוטביים, כמו למשל בין גורמים ליברליים חילוניים ופמיניסטיים לבין כוחות שמרניים ודתיים.

השאיפה של מפלגות השלטון לפגוע בייצוג הערבי בכנסת אינו מנותק מהקונטקסט הכללי של ייצוג הערבים בפוליטיקה הישראלית. מדובר בקבוצת מיעוט ילידי לא רצוי, הניצב בפני כמעט קונצנזוס מלא להדיר אותה ממוקדי הכוח במערכת הפוליטית. זאת, לצד תהליכי הדרה ומאמצי השליטה במיעוט. ככל שעלה שיעור הייצוג הערבי (מ-2.5 אחוז בכנסת הראשונה עד יותר מ-12 אחוזים בכנסת ה-20), וככל שהשתפרה איכות הייצוג הערבי, כך התעצמה העוינות לח"כים הערבים והעמיקו תהליכי ההדרה והדה-לגיטימציה.

תהליך דה-לגיטימציה של הערבים החל עוד מאז קום המדינה, כולל המגמה לטרנספר והקשחת היחס לערבים הנותרים בארץ, מניעת זכויות פוליטיות, או לפחות מניעת השפעתם. החרג למדיניות זו היה

בעידן הגוש החוסם של ממשלת רבין השנייה, אשר הביא להישגים לא מבוטלים למיעוט הערבי, בעיקר במגמת הגברת שילובם בחיי המדינה. אולם בתקופת ראש הממשלה נתניהו שבה המטוטלת למגמת הזה-לגיטימציה של הערבים, שבאה לידי ביטוי גם בתקופת ממשלו של אהוד ברק. הסיבות ההיסטוריות לדה-לגיטימציה של הערבים בזירה הפוליטית נבעו מעצם היותם מיעוט לא רצוי. אולם ממשלות הימין חיזקו מגמה זו מאמצע שנות ה-90 והפכו אותה ללבנה מרכזית באסטרטגיה שלהן, גם משום שסברו שמפלגות המרכז-שמאל לא יכולות להגיע לשלטון ללא שותפות עם הערבים. כך שמבחינת מפלגות הימין לא מדובר רק באידיאולוגיה, אלא גם באסטרטגיה פוליטית. כמובן, שתחת מדיניות כזו קשה מאוד לח"כים הערבים לרשום הישגים משמעותיים כלשהם למען האוכלוסייה שלהם.

מעבר לכך, הבעיות הפנימיות של הרשימה המשותפת היו כרוניות. למשל, העדר מנגנון דמוקרטי שיסדיר את הרכב הרשימה, יחסי הכוחות בין המפלגות, ייצוג פלחים שונים באוכלוסייה וכדומה. דוגמה טובה לכך היא התנהלותו של ח"כ טיבי, ותיק חברי הכנסת והמשפיע שבהם, ואשר זכה לתמיכה גבוהה, מעבר לתמיכה ב-יו"ר הרשימה המשותפת, איימן עודה. טיבי טען שחייב להיות מנגנון בחירה דמוקרטי, כשלעומתו ניצבות המפלגות המבוססות על מבנה עדתי. כך למשל חד"ש (המבוססת על מבנה עדתי, בו הנציג הראשון הוא מוסלמי, השני נוצרי, השלישי יהודי, הרביעי שמור לאום אל-פחם והחמישי לדרוזי (חצי מנדט) והשישי לבדווי), בל"ד (המקפידה על ייצוג נוצרי מובטח), או התנועה האסלאמית (המייצגת מוסלמים בלבד) התנגדו לגישתו בחריפות, דבר שתרם לפירוק הרשימה וליצירת שתי רשימות לקראת הבחירות לכנסת ה-21.

את הביקורת הזו ניתן היה להדוף בטענה (הנכונה) שיותר ממחצית חברי הכנסת נבחרו במסגרת מפלגות לא דמוקרטיות, אולם את הטענה בדבר הפיכת ה"רשימה" לקרטל שאחז ברוב המצביעים הערבים קשה היה להדוף. תופעה זו של "מצביעים שבויים" הביאה לגל של מחאה והתנגדות שרק החרפו במרוצת הזמן. התנגדות זו מצאה את ביטוייה בשני אופנים בבחירות לכנסת ה-21: ירידה תלולה בשיעור ההצבעה, ל-49 אחוזים בלבד לעומת 62.8 אחוזים, ועלייה של 50 אחוזים בהצבעה לרשימות ציוניות. במילים אחרות, רק שליש מבעלי זכות ההצבעה הערבים תמכו בשתי הרשימות שהרכיבו קודם את הרשימה המשותפת.

כעת, וכתוצאה מהמחאה והכעס בציבור הערבי, קמה קבוצה של אינטלקטואלים שקראה תגר על המפלגות המבוססות (כינו אותן "חנויות") הנגועות לא רק בהעדר דמוקרטיה פנימית, אלא גם בנפוטיזם, העדר שקיפות ובשיטות פעולה וחלוקת טובין על בסיס מפלגתי-אישי ולא לפי קריטריונים ואמות מידה ציבוריות ראויות. מעבר לכך, בציבור הערבי התקוממו על התערבות מדינות וגופים זרים בנעשה בקרב הערבים בישראל דרך מימון מפלגות, כמו בל"ד ואף חד"ש, שנטען שמקבלת מימון מה-רש"פ. ביקורת חריפה השמיעו ה"עצמאיים" הללו גם כנגד העדר השפעה אמיתית של חברי הכנסת הערבים והיכולת שלהם לקדם את האינטרסים של האזרחים הערבים. לכך נתנו שתי דוגמאות מרכזיות: הגברת האלימות והפשעה בקרב הערבים והעדר תכנית ראווה להתמודד עם תופעות אלה מצד המפלגות וחברי הכנסת הערבים. זאת, בצד העברת "תיקון קמיניץ" לחוק התכנון והבנייה, כמו גם "חוק הלאום" שפגעו קשות באזרחי המדינה הערבים.

בימים אלה מרכיבי המשותפת החלו להפנים את עוצמת המשטמה נגדם וחלקם אף אמרו בגלוי ש"למדו את הלקח" וזה הביא אותם לפעול על ארגון-מחדש של הרשימה המשותפת, שוב תחת מטריית ועדת הפיוס וכמובן תוך התעלמות מופגנת מהעצמאיים והאינטלקטואלים הביקורתיים. מהצהרות נציגי המפלגות ונציגי וועדת הפיוס נראה שמלאכת ההקמה מחדש של הרשימה חוזרת על אותם פרמטרים מלפני ארבע שנים, ללא דיון נוקב בבניית "הרשימה" על בסיס של מנגנון מוסדר, תקנון מחייב וכדומה. לא יהיה זה מופרך לומר שהנרטיב הנוכחי להקמת הרשימה חוזר על אותם פרמטרים של העבר וכנראה באופן בלתי נמנע, גם על אותן טעויות שהביאו להתפרקותה.

ד"ר סלים בריק הוא מרצה באוניברסיטה הפתוחה ומכללת עמק יזרעאל.

משוואה בשישה נעלמים: תמונת מצב של החברה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-22

עו"ד ד"ר מורסי אבו מוך

לקראת הבחירות לכנסת ה-22, ניתן לזהות שישה גורמים עיקריים הפועלים בזירות הפוליטיות והחברתיות הערביות כיום, שיש להם עמדה ישירה בנוגע לבחירות הבאות:

קבוצת המחרמים - בראשה עומדים פעילים חברתיים לאומניים, הקוראים להחרמת ההצבעה לבחירות הכנסת תחת כותרת "הקמפיין העממי להחרמת הכנסת הציונית". מרכיב עיקרי בקבוצה זו היא תנועת "בני הכפר", שקיימה כנס ב-12 ביוני 2019, בו קראה להפעלה מחודשת ומואצת של הקמפיין העממי להחרמת הבחירות. המפלגות הערביות מתנגדות לקמפיין ההחרמה.

המפלגות הערביות בכנסת - החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון (חד"ש), התנועה הערבית לשינוי (תע"ל), המפלגה הערבית המאוחדת (רע"מ) - התנועה האסלאמית - הפלג הדרומי; הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד). וועדת הפיוס (לג'נת אל-וופאק - لجنة الوفاق) בראשות הסופר מחמד עלי טאהא, שמטרתה הייתה לאחד את מרכיבי הרשימה המשותפת, הכריזה ב-18.07.2019 על כישלונה בכך, על רקע הקושי להתגבר על הדרישות המנוגדות של השותפות בעניין מיקום המועמדים ברשימה המשותפת. לאחר מאמצים רבים, הוכרזה הרשימה המשותפת ב-27 ביולי 2019, אך ללא מפלגת בל"ד שהייתה עדיין בוויכוחים פנימיים לגבי דרך הפעולה בה תבחר: החרמת הבחירות, הצטרפות לרשימה המשותפת או ריצה נפרדת בבחירות. לאחר יממה וחצי, רוב גדול של חברי הלשכה הפוליטית של המפלגה תמכו בהצטרפותה לרשימה המשותפת, ובכך הורכב מחדש הפאזל של הרשימה המשותפת.

הנציגים הערבים במפלגות הציוניות - מייצגים חלק קטן בהרבה בציבור הערבי, הדוגל בהשתלבות בתוך המערכת הפוליטית הציונית, בעיקר במסגרת מרצ, במיוחד לפני ההתארגנות הפוליטית שלה להשתתף בבחירות הבאות ביחד עם מפלגתו החדשה של אהוד ברק.

מפלגת "האחדות העממית" (الوحدة الشعبية - אל-וואחדה אל-שעבייה) - בראשות פרופסור אסעד ע'אנס, מביה"ס למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה. רשימתו החדשה הוקמה כמחאה על מצב הרשימה המשותפת ועל כך שזו אינה "פתוחה לקהל הרחב". הוא הבטיח ייצוג כל פלחי החברה הערבית במפלגתו והצהיר כי אינו פוסל אפשרות של חיבור לרשימה המשותפת. כנס ההשקה וייסוד המפלגה נערך בשפרעם ב-20 ביולי 2019, בו נבחר נאהד ח'אזם, מי שכיהן בעבר כראש עיריית שפרעם, כראש הרשימה. פרופ' ע'אנס עצמו לא הגיש את מועמדותו במפלגה שהוא הקים.

מפלגה יהודית ערבית משותפת - נמשכים הניסיונות, שהחלו עוד בבחירות לכנסת ה-21, להקמת מפלגה יהודית - ערבית משותפת, שוויונית בהנהגתה. זאת, מתוך אמונה שיש לאחד כוחות עם החברה וההנהגה היהודית בישראל, על מנת להשפיע בכיוון של שילוב פוליטי כבסיס לשילוב רחב. גורמים ברשות הפלסטינית תומכים, ככול הנראה, ברעיון הקמתה של מפלגה יהודית ערבית משותפת.

מפלגה לאומית ערבית – מפלגה בראשותו של חה"כ-לשעבר מוחמד חסן כנעאן, שקיבלה 4083 קולות בבחירות לכנסת ה-21, ותמשיך לנסות להתקיים בנוף הפוליטי בחברה הערבית גם בבחירות הבאות.

קיימים עוד רעיונות להקמת מפלגות חדשות ששוקלות להיכנס לזירה הפוליטית. דוגמא אחת היא הפעיל החברתי והפוליטי ואיש העסקים, נאيف אבו סוויס, אשר הכריז על הקמת מפלגת "אל-מוסתקבל אל-ערבי" (העתיד הערבי).

חיבורים ופירוקים שונים עשויים להתרחש במערכת הפוליטית הערבית לקראת הבחירות לכנסת ה-22. מצד אחד, המפלגות הערביות הקיימות הצליחו לחזור לאיחוד ביניהן תחת מטריית הרשימה המשותפת, תחת הדגל של חיזוק הכוח הערבי המאוחד כמפתח לקידום האינטרסים של הקהילה הערבית, למרות המחלוקות והפערים האידיאולוגיים בין מרכיבי הרשימה, מה שעכב את הקמתה והצגתה לציבור כארבעה שבועות מהמתוכנן. אין ספק שהקמתה מחדש של הרשימה המשותפת תגדיל את היקף הייצוג הערבי בכנסת הבאה ותייצר מומנטום אפשרי להמשך מגמת ההשתלבות של החברה הערבית במערכת הישראלית. מצד שני, המפלגות שאינן מיוצגות ברשימה המשותפת שיתחרו בנפרד על הקול הערבי, יביאו בהכרח לצמצום הייצוג בכנסת הבאה, על כל המשמעות הפוליטיות הכרוכות בכך. ברור שהנוף הפוליטי בחברה הערבית מתאפיין בדינאמית, למרות האדישות של הציבור הרחב, שהתבטאה בשיעור הנמוך יחסית של המצביעים בבחירות האחרונות. ההתגושות הפוליטית מכילה בתוכה גורמים שונים המשקפים במידה רבה את החיפוש אחר הכיוון הפוליטי הראוי לציבור הערבי שלא פחות משהוא אדיש, הוא גם מפולג בין זרמים שונים ומנוגדים רבים.

הגופים הממוסדים המסורתיים, כמו וועד ראשי הרשויות הערביות בישראל וכן וועדת המעקב לענייני הערבים, עודם שומרים על שתיקה. יש בכך כדי לשקף את ריחוקם כארגונים כלל קהילתיים מהזירה הפוליטית ברמה הכללית. זאת, כנראה גם משום שהם עצמם נמצאים במחלוקות פנימיות עזות וגם משום שהם אינם מעוניינים להתערב בקלחת הפוליטית הארצית, התערבות העלולה לפגוע באינטרסים הפרקטיים שלהם, הממוקדים בעיקר ברמה של הרשויות המקומיות, שם חשיבותם עדיין רבה.

עו"ד ד"ר מורסי אבו מוך הוא ראש עיריית באקה אל-גרבייה ובעל תואר דוקטור מהחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת חיפה

האם יישארו ערבי הנגב גם הפעם מאחור?

ד"ר ת'אבת אבו ראס

הדיונים על מערכת הבחירות האחרונה בחברה הערבית בישראל מתמקדים בתופעת הירידה בשיעור ההצבעה ופוסחים על דיון עמוק יותר בחברה הערבית בנגב, היכן שאחוז ההצבעה היה הנמוך ביותר בישראל. המדובר בחברה אשר נשארה בלי ייצוג בכנסת, אחרי כ-30 שנה של ייצוג בדואי בבית המחוקקים הישראלי. לקראת הבחירות החוזרות בספטמבר השנה, הבנת גורמי העומק לירידה באחוז ההצבעה בחברה הערבית והטיפול בהם מחייב התבוננות תחילה במתרחש בנגב, לפני הבחינה של ריכוזים ערבים אחרים בצפון המדינה.

בנגב חיים כיום מעל ל-250,000 בדואים. בבחירות האחרונות היו כ-110,000 בעלי זכות בחירה, שמתוכם רק כ-40,000 מלאו את חובתם, המהווים 37.1 אחוזים בלבד. נתון נמוך זה אינו חדש. בבחירות ב-2015, על אף הקמת הרשימה המשותפת והבטחת ייצוג לנגב ע"י התנועה האסלאמית, עדיין הצביעו לכנסת 47 אחוזים בלבד מקרב הבדואים, השיעור הנמוך ביותר בין הקהילות בארץ. דפוסי הצבעה דומים בקרב הבדואים היו בבחירות 2013 ובבחירות 2009 כאשר הצביעו רק 45.8 אחוזים ו-35.9 אחוזים בהתאמה. שיעור הצבעה נמוך במיוחד קיים בכפרים הלא מוכרים. בחלק מהקלפיות בכפרים אלה הצביעו פחות מעשרה אחוז מכלל בעלי זכות הבחירה. קלפיות אלה כוללות את השבטים: עטאונה, אבו עבדון ותרובין.

לאחוזי הצבעה נמוכים אלה יש סיבות חברתיות, פוליטיות וארגוניות: הריחוק הגיאוגרפי של הערבים הבדואים ממרכז העשייה הפוליטי הערבי בישראל ותפרוסת האוכלוסייה הבדואית בנגב הם רק חלק קטן מהסיבות שבגללן בדואים רבים לא מצביעים. נדמה שההשקעה של המפלגות הפוליטיות, כולל אלה הערביות בריכוזים הבדואים היא דלה ולא מגיעה לרחבי הנגב. המשטר השבטי החזק אשר גובר על כל שייכות פוליטית או אידיאולוגית דתית עדיין מניק העדפה לבני השבט או המטה להם שייך המועמד. בנוסף לכך, ערביי הנגב, ובמיוחד בכפרים הבדואים הלא מוכרים, חווים, בעיקר בעשור האחרון, קשיים רבים בהתמודדותם היום יומית עם מדיניות ממשלתית כוחנית. מדיניות זו, שאחד הביטויים שלה הוא הריסת 5,000 בתים בשנתיים האחרונות, התירה את הבדואים מול דחפורי הממסד ללא סיוע ממשי של אחיהם בנגב, תושבי העיירות, ובצפון. זאת, בצד ניסיונות לשכנעם באי יכולתם להשפיע על גורלם, במיוחד בסוגיות קרקע ותכנון. במלים אחרות, הבדואים אינם מאמינים במדינה ובמוסדותיה שיבטיחו להם צדק. אי-אמון זה מתבטא בקלפי ביום הבחירות.

התנועה האסלאמית היא הגוף הפוליטי החזק ביותר בנגב. לכן אין פלא שרוב קולות המצביעים הבדואים פונים לרשימה המשותפת או לרשימות הערביות. מאז 2009 יותר מ-85 אחוז מהמצביעים הערבים בנגב מצביעים למפלגות הערביות ובמיוחד לתנועה האסלאמית. אבל נוכח האתגרים העומדים בפני תושבי הנגב בכלל ותושבי הכפרים הבלתי מוכרים בפרט, יש צורך במגע יום יומי עם תושבים אלה. ההרגשה הרווחת קרב בדואים רבים היא שהממסד הישראלי, כמו גם המפלגות הערביות, לא עושות מספיק לפתרון בעיותיהם. מעניין לקבוע, על רקע זה, שבקרב הבדואים בנגב, יותר מאשר ביישובי המשולש והגליל, נשמעים יותר קולות הקוראים לשינוי השיח והפוליטיקה הערבית לכיוון של עשייה

פוליטית אקטיבית, עד תמיכה בכניסה לממשלה. מבחינת אלה, פתרון לבעיותיהם יבוא רק מספסלי הקואליציה ולא מהאופוזיציה.

בעיה רצינית קיימת בקלפיות הנקראות "שבטיות", מקרה מיוחד לאוכלוסייה הבדווית בנגב, בה הקלפיות אינן ממוקמות בכפרים הלא מוכרים, או בקרבה למקום מגוריהם של האזרחים. חוק הבחירות מחייב קיום ההצבעה במבנים ציבוריים. בהעדר מבנים אלה תושבי הכפרים נשלחים להצביע הרחק מבתיהם. במקרים לא מעטים קלפיות אלה ממוקמות עשרות ק"מ מהבתים והתוצאה היא אחוזי הצבעה נמוכים. אין ספק שוועדת הבחירות, שהנגישה קלפיות למאושפזים בבתי חולים, לאסירים בבתי סוהר ולחיילים המשרתים במקומות נידחים, חייבת לפתור עוול זה ולהבטיח קלפיות לבדואים במקומות מושבם.

גם אחוזי ההצבעה בריכוזים הבדואים הגדולים בנגב היו נמוכים. בלט באחוזים נמוכים ביותר היישובים לקיה וחורה, בהם הצביעו פחות מ-30 אחוז מכלל בעלי זכות הבחירה. שני היישובים נחשבים למעוז של המפלגות הפוליטיות הערביות ובמיוחד של התנועה האסלאמית הדרומית.

נראה שאחוז ההצבעה הנמוך ימשיך להיות נחלתם של הריכוזים הערבים בנגב. דבר זה יכול להשתנות בעיקר אם יהיה שינוי בהתייחסות המדינה וזרועותיה לבדואים, תוך אימוץ מדיניות מכילה והכרזה על רצון בפתרון סוגיות קשות כמו קרקע ותכנון, תוך כדי הידברות ופתרון מיידי לסוגיית הנגשת הקלפיות בכפרים הלא מוכרים ואלה שהוכרו לאחרונה. מצד שני, על המפלגות הערביות לחזק את הקשר עם תושבי הנגב ולהבטיח ייצוג הולם לנגב ברשימותיהן.

ד"ר ת'אבת אבו ראס הוא גיאוגרף פוליטי, מנכ"ל משותף של עמותת יוזמות קרן אברהם, לקידום שילוב ושוויון בין יהודים וערבים.

לקראת מועד ב' של הבחירות: ברית יהודית-ערבית: האמנם?

ד"ר דורון מצא

מועד ב' של מערכת הבחירות הכלליות, שאמור להתקיים בספטמבר הקרוב, מייצר לא מעט התרוצצות במערכת הפוליטית הערבית. התופעה הבולטת בהקשר הזה הוא הניסיון של המפלגות הערביות לשוב ולהתגבש לרשימה משותפת מסוגה התמודדה בבחירות לכנסת ה-20 כחלק מהפקת הלקחים של מועד א' של הבחירות שהתקיימו באפריל. אז פורקה הרשימה המשותפת והמנהיגות הפוליטית הערבית התמודדה בשתי רשימות, שאחת מהן כמעט ולא עברה את מגבלת אחוזי החסימה, ובמבט כולל חלה ירידה במשקל הייצוג הערבי בכנסת מ-13 מושבים שגרפה הרשימה המשותפת ל-10 בלבד.

אולם, מעבר למאמץ לחבר מחדש את חלקי הפאזל הפוליטי, דומה כי העיסוק המשמעותי בבחירות בהקשרי האוכלוסייה הערבית אינו מתקיים דווקא במגזר הערבי, אלא בזה היהודי. בשיח הזה הערבים שותפים, אבל רק במידה מוגבלת וכספיה בלבד לדיון פוליטי וציבורי המתנהל בעניינם. הדיון הזה עוסק בשאלת ההיתכנות לברית, או במילים אחרות, לחיבורים פוליטיים בין הרשימות היהודיות ובין אלה הערביות. דיון זה אינו חדש. למעשה הוא החל סביב מועד א' של הבחירות, אז עלתה האפשרות, הלא ריאלית, להקמת גוש חוסם של מפלגות השמאל-מרכז, בראשות 'כחול לבן', למנהיגותו של בנימין נתניהו ומפלגות הימין.

חוסר הצלחת נתניהו להרכיב ממשלה בעקבות המהלך הפוליטי של "ישראל ביתנו" העלה מחדש לקראת המועד השני של מערכת הבחירות ביתר שאת את שאלת שיתוף הפעולה הפוליטי בין ערבים ליהודים. דיון שכזה התנהל כצפוי בקרב מפלגות השמאל - מרכז. אצל חלקן, כמו מר"צ, נשמעו הקולות, בעיקר מכיוון יו"ר המפלגה דאז תמר זנדברג, על האפשרות לחבירה פוליטית בין מר"צ ובין המפלגות הערביות והקמת רשימה משותפת ערבית-יהודית. קולות דומים נשמעו גם אצל מפלגת העבודה ואפילו ב'כחול לבן' נשמעו התייחסויות על אפשרות לשיתוף פעולה עם המפלגות הערביות כחלק מהמהלך להקמת גוש חוסם לליכוד.

ברם, החידוש המעניין בהקשר הזה הוא שהדיון על אפשרות שיתוף הפעולה עם הערבים לא נותר רק בחוגי השמאל, שם נוטים לדבר באופן מסורתי על 'ברית' ושותפות היסטורית עם הפוליטיקה הערבית. הרעיון נמצא מחלחל גם למפלגות הימין. הדים להתעניינות של גורמים בימין בנעשה במגזר הערבי ובפוליטיקה הערבית היו עוד לפני מערכת הבחירות, אבל הפעם השיח הזה הפך לנוכח יותר ובעיקר למפורש יותר.

כך, סדרת מאמרים שפרסם נתן אשל, לשעבר בכיר לשכתו של נתניהו ומקורבו הפוליטי, בעיתון 'הארץ' התייחסה לאפשרות של שיתוף פעולה עם המפלגות הערביות על מנת להבטיח את ניצחון נתניהו בבחירות הקרובות בספטמבר. התייחסויות נוספות הופיעו ב'מקור ראשון' מצד גורמים בציונות הדתית שמצד אחד ביקרו את גישתו הפונקציונאלית של אשל ומצד שני עמדו על הצורך בהידוק שיתוף הפעולה לא רק עם הפוליטיקה הערבית אלא עם המגזר הערבי בכללותו. זאת, על בסיס מערכת משותפת של ערכים ויעדים שהם מעבר לפוליטיקה של הבחירות.

בכך ניכר לכאורה דימוי של שינוי ביחס לגישה שאפיינה גורמים בימין כלפי המיעוט הערבי, שנטתה בעיקר לחידוש והדגשת קווי הנפרדות הפוליטיים והחברתיים בין החברה היהודית לבין זו הערבית ואף עשתה שימוש בסוגיה הערבית, ובאופן שלילי, לטובת חיזוק מעמדם הפוליטי. הבולט היה קמפיין "הערבים הנוהרים לקלפיות" בבחירות 2015. התווסף לו במערכת הבחירות האחרונה קמפיין 'ביבי או טיבי' של הליכוד ובמישרין ביקש לאותת על האפשרות כי המפלגות הערביות יתפקדו כבלוק חוסם לממשלת ימין.

מבחינות רבות, השיח החיובי יותר שנשב מכיוון גורמי הימין כלפי הפוליטיקה הערבית והמצביע הערבי הדהד את המציאות הנוהגת, אבל גם המוכחשת, מן השנים האחרונות. במסגרתה הובילו ממשלות נתניהו קו של שיתוף פעולה מעשי עם המנהיגות הפוליטית הערבית של הרשימה המשותפת בראשות אימן עודה, כחלק מקידום יעדי מדיניותה מול המגזר הערבי. זה האחרון היה מעורב בגיבוש תוכנית החומש למגזר הערבי (החלטה 922 מדצמבר 2015) וקיפלה בחובה מהלך אסטרטגי חסר תקדים לשילוב הערבים בכלכלה הלאומית, וקידום צעדים נוספים בתחום צמצום הפערים החברתיים ביחס למגזר היהודי. הדבר נעשה במקביל למגמה הפוכה של שיח אנטי-ערבי, שלווה גם בחקיקה להדגשת זהותה היהודית של ישראל, דוגמת 'חוק הלאום' מיולי 2018 במעמד של 'חוק יסוד'.

המציאות הזו של שיתוף פעולה כלכלי בין המדינה לבין המיעוט ושל מתח פוליטי בין הצדדים היה לסוג של פרדוקס שעורר לא מעט תמיהות, אבל הפך לדפוס קבוע במערכת היחסים בין הצדדים, שכאמור גלש גם לתוך מערכת הבחירות עצמה. אמנם, הדיון שהתפתח דווקא בחוגי הימין בשאלת שיתוף הפעולה והיחסים עם המיעוט הערבי והפוליטיקאים הערביים היה מעין חידוש, שקיפל בתוכו 'העלאת מסך' ביחס למציאות שאפיינה את יחסי ממשלות נתניהו עם הפוליטיקה הערבית, אך ככלל, לא נסדק עיקרון הברזל בגישת הימין ולמעשה בגישת כלל גורמי המרכז הפוליטי היהודי לגבי קיומה של 'תקרת הזכוכית' המגבילה מראש את רמת והיקף שיתוף הפעולה על בסיס פוליטי. ניסוח מפורש לדברים נתן באחרונה משה (בוגי) יעלון ממפלגת 'כחול לבן' ששלל באופן מוחלט ('שבת תרבות', 6 יולי) אפשרות לקואליציה עם המפלגות הערביות מאחר ו'אינן ציוניות'.

הדבר המרתק בעניין היא עמדת המפלגות הערביות. על כך ניתן ללמוד בעיקר מהיעדרו של דיון משמעותי בשאלות הנוגעות לשיתוף הפעולה הפוליטי, הבריתות והגוש החוסם עם מפלגות ציוניות. שתיקה זו מלמדת יותר מכל לא רק על המודעות הקיימת בפוליטיקה הערבית לגבי גבולות האפשר ועל מודעות לגבי כללי המשחק של הפוליטיקה הישראלית. היא מעידה על המשך ההתמקדות של מנהיגי הציבור הערבי בקידום סדר יום פוליטי ריאליסטי ומפוכח. זהו סדר יום שאיננו מעמיד במרכז את האג'נדה של הפוליטיקה היהודית הממוקדת בשאלת המשך כהונת נתניהו, וגם לא מציב במרכזו חזונות אוטופיים ורומנטיים על "בריתות" עם מפלגות השמאל-מרכז הישראלי נוסח הסכם המפלגות הערביות עם יצחק רבין בתקופת כהונו השנייה ראש ממשלה.

מדובר בסדר יום הממוקד בשתי סוגיות: האחת, שאלת השרידות הפוליטית של המפלגות הערביות, שלשם כך הן עושות מאמץ אדיר לשקם את הרשימה המשותפת ולהתמודד בגוש פוליטי אחד; והשנייה, בהמשך קידום תכנית החומש הממשלתית למגזר הערבי, ואולי אף בקידום תוכנית המשך, כפי שהצביע על כך אחמד טיבי ערב סבב הבחירות הקודם. על המיקוד הפוליטי הריאליסטי הזה יעידו

לא רק העיסוק המוגבל של הפוליטיקה הערבית בשאלת "הבריתות ו"החיבורים" עם הפוליטיקה היהודית, אלא באופן סמלי נכונותם, לפי הפרסומים הגלויים, של חברי כנסת ערבים לתמוך בהצבעה על מבקר המדינה במועמדו של ראש הממשלה נתניהו.

דומה, כי עניין זה מלמד לא רק על הערכת הפוליטיקאים הערבים את מפת יחסי הכוחות החברתיים-פוליטיים בישראל ולפיכך על חזיותיהם לגבי הצפוי בסבב ב' של מערכת הבחירות, אלא גם על עניינם למצות עד תום את יתרונות שיתוף הפעולה המעשי, בתחום הכלכלי, עם הימין הפוליטי בישראל, הרבה לפני ניסיון לרדוף אחר החלומות הגדולים אודות הבקעת 'תקרת הזכוכית', הפוליטית של יחסים יהודים-ערבים בישראל. מבחינה זו, הפוליטיקה הערבית ממשיכה לאותת על עניינה להמשיך בהתנהלות פרגמטית, המבקשת לקדם יעדים קונקרטיים ברי מימוש, על פני אידיאלים שמעמידים אותה בסכנת עימות עם הציבור והפוליטיקה היהודית, מעשה שהוא בבחינת 'טוב ציפור אחת ביד, מאשר אחדות על העץ'.

ד"ר דורון מצא הוא עמית מחקר אורח בתוכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).

קובץ מידע על החברה הערבית בישראל

עורך: ח'דר סואעד

דו"חות ומחקרים

- **דו"ח מבקר המדינה בנושא פעולות הממשלה בנושא מצוקת הדיור ביישובי המיעוטים.** דו"ח מבקר המדינה שמתפרסם ב-6 במאי 2019, קובע כי משבר הדיור מורגש ביתר שאת במגזר הערבי. "ביישובים רבים לא ניתן מענה לצורכי דיור של תושבים אשר אין בבעלותם קרקעות". קצב המחסור: 5,000 יחידות דיור בשנה. לפי הדו"ח, שיעור ייצוג אוכלוסיית המיעוטים במועצה הארצית לתכנון ולבנייה במינהל התכנון, בוועדת התשתיות הלאומיות ובוועדות המחוזיות לתכנון ולבנייה הוא דל ונמוך לעומת שיעורם באוכלוסייה הכללית. [לקריאת תקציר הדו"ח - לחצו כאן לקריאת הדו"ח המלא - לחצו כאן לכתבה בגלובס - לחצו כאן](#)
- **מדד הגזענות 2018: כל 66 שניות פוסט גזעני נגד ערבים.** מחקר של מרכז "חאמלה" מצביע על עליה בהיקף ההתבטאויות נגד הציבור הערבי בהשוואה לשנה הקודמת, כולל הסתה לאלימות. [לצפייה בסרטון יוטיוב המציג את הנתונים - לחצו כאן! לכתבה בנושא באתר שיחה מקומית - לחצו כאן](#)
- **סקר של האתר "שיחה מקומית" שנערך לקראת הבחירות לכנסת ה-21.** הסקר נכתב ונותר על ידי ד"ר דליה שיינדלין ודוד רייס, בשיתוף צוות "שיחה מקומית". ממצאי הסקר נחשפו במאמר של ד"ר שיינדלין באתר "שיחה מקומית" ב-4 אפריל 2019. מנתוני הסקר ניתן ללמוד כי רוב הישראלים הם בעד שותפות בין יהודים וערבים. הסקר הראה כי 87 אחוזים מהערבים רוצים מפלגה ערבית בממשלה; 47 אחוזים מהערבים מוכנים להצביע למפלגה יהודית שתשקף את עמדותיהם, ורק 4 אחוז מהיהודים היו עושים ההיפך; רוב הישראלים חושבים שהיחסים בין יהודים וערבים הם לרוב חיוביים. [לקריאת המאמר - לחצו כאן! לכל נתוני הסקר - לחצו כאן](#)
- **תכנון ופיתוח היישובים הערביים בישראל - תפיסה חדשה להיערכות הרשויות המקומיות והמדינה** – מחקר מקיף של פרופ' ראסם ח'מאסי בשיתוף המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), המכון הישראלי לדמוקרטיה, המרכז היהודי-ערבי – אוניברסיטת חיפה, ומרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום – אוניברסיטת תל אביב. המחקר סוקר את הרפורמה בתכנון, ברישוי ובבנייה, שנכנסה לתוקף בשנים האחרונות, ובוחן את החסמים ואת רמת מוכנותם של היישובים הערביים לרפורמה. ממצאי המחקר מראים כי נדרשת היערכות הן של הרשויות המקומיות והן של המדינה למימוש הרפורמה. מטרת המחקר היא לעצב מדיניות חלופית וליצור "ארגז כלים" להגברת ההבנות במפגש בין הרשויות המקומיות הערביות, גופי התכנון המקומיים ומוסדות השלטון המרכזי. זאת, לצורך יצירת מערכת תכנונית הולמת לצרכים המיוחדים של היישובים הערביים. המחקר מציג המלצות מעשיות למימוש תפיסה חדשה העונה לצורכי האוכלוסייה הערבית, בהתחשב במהות הרפורמה בתכנון, ברישוי ובבנייה. [לקריאת תקציר המחקר - לחצו כאן](#)

- דו"ח הביטחון האישי והקהילתי לשנת 2018. המדד השנתי השני של "הביטחון האישי והקהילתי" של עמותת יוזמות אברהם הושק ב-23 ביולי 2019. המדד מתפרסם בשיתוף עם מוסד שמואל נאמן בטכניון, והוא מורכב מסקר עמדות, בצד תיאור המצב בשטח, בהתאם לנתוני המעקב של עמותת יוזמות אברהם. את הדו"ח חיברו ד"ר נוהאד עלי ורות לוי-חן. [לתקציר הדו"ח בעברית – לחצ/י כאן](#); [לתקציר בערבית – לחצ/י כאן](#); [לדו"ח המלא בעברית ובערבית – לחצ/י כאן](#)
- מחקר חדש על עמותות ערביות בחברה האזרחית בישראל: מאפיינים ודרכי פעולה. מחקר שנעשה במרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה, האוניברסיטה העברית, מבקש למלא את החסך בידע ולהציג נתונים עדכניים לגבי ארגונים ערבים הפועלים בחברה האזרחית בישראל, ועל הפילנתרופיה לקבוצת ארגונים זו. למרות הגידול בעשור האחרון במספר הארגונים הערבים הפועלים בחברה האזרחית בישראל והתרחבה פעילותם, לא קיימים נתונים עדכניים לגבי מספר הארגונים הפעילים ומאפייניהם. המחקר עושה מיפוי של הארגונים הערבים הפועלים בחברה האזרחית בישראל, ומציג את מאפייניהם הארגוניים, מקורות המימון שלהם ואופני פעילותם. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)
- ספר תוכניות העבודה של ממשלת ישראל לשנת 2018. נתוני ביצוע תוכניות העבודה של משרדי הממשלה. בדו"ח ניתן למצוא, בין השאר, נתונים על ביצוע תוכנית החומש (החלטה 922). [לקריאה – לחצ/י כאן](#)

הבחירות לכנסת

- המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת – מאמר של ח'דר סואעד (הח"מ) שהתפרסם ערב הבחירות לכנסת ה-21 ב-Fikra Forum במכון וושינגטון (The Washington Institute for Near East Policy). המאמר ניתח את סוגי האזרחים הערבים שמחרימים את הבחירות ואת מניעי ההחרמה שלהם. [לקריאת הגרסה הערבית – לחצ/י כאן](#); [לגרסה האנגלית – לחצ/י כאן](#)
- הצבעת הערבים בבחירות לכנסת ה-21 - מאמר של אריק רודניצקי עוסק בתוצאות הבחירות לכנסת ואת דפוסי ההצבעה של הציבור הערבי. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)
- החברה הערבית והבחירות לכנסת ה-21 וה-22 – מאמר של ד"ר אפרים לביא, ד"ר מורסי אבו-מוך וד"ר מאיר אלרן בכתב-העת "[עדכן אסטרטגי](#)" של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), על ההיערכות הפוליטית בציבור הערבי לקראת הבחירות, שיעור ההצבעה הנמוך - הסיבות והמשמעויות, תוצאות הבחירות לכנסת ה-21, התמיכה של המפלגות הערביות בפיזור הכנסת ה-21 והיערכות לקראת הבחירות לכנסת ה-22 שייערכו בספטמבר 2019. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)

חינוך

- הפערים בהישגים בין תלמידים ערבים לתלמידים יהודים בהישגים בבחינות הבגרות. סקירה של אגף המדען הראשי במשרד האוצר. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)
- ייצוג והנכחה של החברה הערבית בחומרי לימוד. נייר מדיניות של עמותת סיכוי לקידום שוויון אזרחי. ממיפוי שערכה עמותת "סיכוי", במקצועות הלימוד - לשון, מתמטיקה, גיאוגרפיה, מדעים ואנגלית, עלה כי החברה הערבית מודרת מספרי הלימוד. על פי המיפוי, אין ייצוג של דמויות ערביות או מקומות ערבים בשם או בדימוי, פרט לספרי גאוגרפיה, שם ישנה נוכחות של החברה הערבית בהקשר לנושאים הנלמדים. מתוך 16 ספרי לימוד בשנת הלימודים האחרונה בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, אין נוכחות של ערבים והחברה הערבית בספרי הלימוד. מתוך 1,112 דוגמאות, בהן שמות של דמויות ויישובים, יש שלושה שמות ערביים בלבד ואין התייחסות למועדים החשובים בחברה הערבית. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)
- הסטודנטים הערבים מוותרים על האקדמיה הישראלית. על תופעת הסטודנטים הערבים אזרחי ישראל הלומדים בחו"ל בכלל ובאוניברסיטאות בשטחי הרשות הפלסטינית בפרט. בתוך עשור זינק פי 10 מספר הסטודנטים הישראלים ברש"פ. 55% מהסטודנטים באוניברסיטה האמריקאית בג'נין הם ערבים-ישראלים, שמשלמים כ-30 אלף שקל בשנה כדי ללמוד שם רפואה, רוקחות והנדסה. [לקריאת הכתבה בדה-מרקר – לחצ/י כאן](#)
- המיזם של אינטל: לימוד תכנות בבתי ספר ערביים. ענקית השבבים האמריקאית ועמותת יד ביד, המפעילה מסגרות חינוך דו-לשוניות בישראל, תרגמו לאחרונה את תוכנת סקראץ' לערבית. התוכנה מיועדת ללמד ילדים בבתי ספר יסודיים לתכנות. נוסף לכך, החלו עובדים של אינטל ללמד תלמידים בבתי הספר בהתנדבות. עד כה כבר חמישה בתי ספר בארץ אימצו את הפרויקט, ובאינטל מקווים כי מוסדות לימוד נוספים יצטרפו אליו. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)

תעסוקה ויזמות

- דו"ח הגיוון התעסוקתי לשנת 2018. דו"ח של משרד המשפטים המתייחס למצב הגיוון התעסוקתי במשרד, כולל התייחסות לעובדים ערבים במשרד. [לקריאה – לחצ/י כאן](#)

מינויים

- ד"ר סאמר חאג' - יחיא נבחר ליו"ר החדש של בנק לאומי. ב-30 ביוני 2019, נבחר ד"ר סאמר חאג' - יחיא, בן 49, תושב טייבה, לתפקיד יו"ר בנק לאומי, והוא האזרח הערבי הראשון לעמוד בראש בנק בישראל. מאז 2014 הוא חבר דירקטוריון בנק לאומי (הדירקטור הערבי הראשון באחד מהבנקים הגדולים); הוא שימש חבר בוועדות שונות של הבנק. בעבר, היה מרצה ב-MIT, באוניברסיטת הרווארד, באוניברסיטה העברית ובמרכז הבינתחומי הרצליה, וכן היה בכיר בפידליטי השקעות

האמריקאית, חבר מליאת המל"ג, ודירקטור חיצוני בקבוצת המזון שטראוס. [כתבה בדה-מרקר](#); [כתבה בכלכליסט](#); [כתבה בגלובס](#). [לפרשנות על תקרות הזכוכית שהמינוי ניפץ – לחצ/י כאן](#); [על האתגרים המקצועיים המחכים לחאג'–יחיא – לחצ/י כאן](#); [על הבשורה שהמינוי מביא לחברה הערבית – לחצ/י כאן](#)